

СА “Д. А. Ценов” – Свищов

Катедра “Застраховане и социално дело”

Жанета Емилова Ангелова

**ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИКОНОМИЧЕСКО
РЕГУЛИРАНЕ И СОЦИАЛНО АДАПТИРАНЕ
РАЗМЕРИТЕ НА ПЕНСИИТЕ ЗА ОСИГУРИТЕЛЕН
СТАЖ И ВЪЗРАСТ В БЪЛГАРИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
по докторска програма
„Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка
(застраховане и социално дело)“

Научни ръководители:
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Иван Грозданов

Свищов
2022

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита по реда на Закона за развитието на академичния състав в Република България и Правилника за развитието на академичния състав в СА „Д. А. Ценов“ – Свищов от катедра „Застраховане и социално дело“ при Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов.

Зашитата ще се проведе на 12.10.2022 г. от 13:30 ч. в Заседателна зала „Ректорат“ на СА „Д. А. Ценов“.

Материалите по защитата са на разположение в Отдел „Докторантура и академично развитие“.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на темата

Социално-икономическите трансформации в българското общество изострят и обуславят изключителната значимост на проблемите на доходите, жизнения минимум и стандарта на живот в страната. Пенсиите, отпускати от публичното пенсионно осигуряване, и най-вече пенсиите за осигурителен стаж и възраст, твърде често са обект на дискусии и оценки, предимно от позициите на лични очаквания и желания, при което, някак встриани от вниманието, остават икономическите реалности и възможности. Икономическият механизъм на осигурителната защита има определящо значение по отношение на социалните измерения на отпусканиите пенсии за трудова дейност, от което произтича и заявлението изследователски интерес към изучаване на възможностите за икономическо регулиране и социално адаптиране на пенсиите за осигурителен стаж и възраст в България.

Проблематиката на социалната сигурност е предмет на експертна оценка както на национално, така и на международно ниво. Организационните аспекти на системите за социална защита са разписани в множество актове на Международната организация на труда, част от които послужили като основа при разработване на основните документи в областта на социалната политика на Европейския съюз. Изграждането на национални пенсионни системи с капацитет за гарантиране на адекватни, сигурни и устойчиви пенсии е постоянен приоритет на развитието на Европейския съюз и основен елемент на европейския стълб на социалните права.

Редица аспекти от проявленето на социалното осигуряване в рамките на изгражданите социалнозащитни системи са подложени на изучаване и анализ в научните разработки на наши и чужди автори – E. Browne, A. C. Norton, A. M. Shepherd, Т. Брайкова, Д. Димова, М. Петров, П. Пенков, К.

Колев, Пл. Йорданов, Ст. Киров, Хр. Благойчева, Ив. Данева, Л. Стефанов, Л. Дулевски, Ал. Тодоров, В. Мръчков, Кр. Средкова и др. С изключителна значимост и задълбоченост се отличават изследванията на Ив. Кацаров, Здр. Георгиев, Н. Павлов и Й. Христосков, посветени на икономическата същност и организационна специфика на пенсионното осигуряване и на отпусканите плащания. Липсват, обаче, цялостни разработки, насочени към изследване на възможностите за поставяне на социалните измерения на отпусканите пенсии в организационно-икономическите рамки на еквивалентността на провежданата пенсионноосигурителна защита.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на дисертационния труд е функционирането на пенсионното осигуряване, възприемано като основен елемент на социалноосигурителните системи с определящо значение за постигане на социална сигурност в съвременното общество.

Предмет на изследване са социално-икономическите характеристики на публичното пенсионно осигуряване и организационните измерения на пенсийте за осигурителен стаж и възраст, като част от публичните пенсии за трудова дейност в България.

3. Изследователска теза

Направен е опит за аргументиране на **тезата**, че създаденият организационен порядък на публичната пенсионноосигурителна защита в България, макар и да отчита участието в осигуряването при формиране размерите на предоставяните пенсии за осигурителен стаж и възраст, включва прилагането на универсален механизъм за административно въздействие, отдаваш приоритет на тяхното социално адаптиране, без нужното диференциращо обвързване с персоналния осигурителен принос на покровителстваните лица.

4. Цел и задачи на дисертационния труд

Основна цел на изследването е извеждане на аргументирани предложения за развитие и усъвършенстване на организационната рамка на публичните пенсии за осигурителен стаж и възраст в България, утвърждаващи икономическата детерминираност като основа на разбираем механизъм на формиране, диференциране и социално адаптиране размерите на предоставяните плащания.

Обектът, предметът, тезата и целта на дисертационното изследване изискват решаването на определени изследователски **задачи**, а именно:

- Проучване спецификата на публичното пенсионно осигуряване и социално-икономическите измерения и ефекти от неговото функциониране.
- Изследване на съдържателните характеристики, икономическата детерминираност и социалното адаптиране на пенсийте за трудова дейност при риска старост.
- Изучаване на национални практики при определяне размерите на публичните пенсии за трудова дейност при старост.
- Очертаване спецификата на развитие на публичното пенсионно осигуряване и пенсийте за трудова дейност при старост в България.
- Изследване на организационната рамка на отпускането и социалното адаптиране на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България.
- Проучване на организационния капацитет за икономическо регулиране на публичното пенсионно осигуряване и размерите на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България.
- Оценка на състоянието на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България през периода 2000 – 2022 г..
- Формулиране на предложения за развитие и усъвършенстване на организационната рамка на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България.
- Оценка на ефекта от формулираните предложения.

5. Методология на изследването

Разработването на дисертацията е съобразено с изследвания на наши и чужди автори, посветени на проблемите на пенсионното осигуряване и на организационно-икономическата специфика и социални измерения на отпусканите пенсии за трудова дейност, с официална статистическа информация и нормативна база, актуална към 30.05.2022 г.

Използвани са: исторически метод; сравнителен метод; метод на анализ и синтез; метод на експертните оценки; метод на наблюдението; метод на моделирането; статистико-математически методи.

Изводите и препоръките, послужили като основа на формулираните предложения, са базирани на актуални наблюдения върху практиката на пенсионното осигуряване в България.

6. Обхват на изследването

Обхватът на изследването е ограничен до проблемите и възможностите за съчетаване на организационно-икономическата специфика на пенсийте за осигурителен стаж и възраст с тяхното социално адаптиране както към момента на отпускане, така и през периода на получаването им. Това може да бъде обяснено с ролята на това осигурително плащане, получавано от най-голям брой пенсионери и принципно изплащано в най-висок размер. Резултатите от изследователската работа, демонстрирали рационалност и организационен капацитет, с успех могат да бъдат адаптирани и спрямо организационната специфика на пенсийте при инвалидност.

7. Апробация на дисертационния труд

Дисертационният труд е обсъден на заседания на катедра „Застраховане и социално дело“. Част от постигнатите изследователски

резултати са представени на научни форуми и са публикувани в специализирани научни издания.

8. Приложимост на постигнатите изследователски резултати

Обобщенията и систематизацията на теоретико-методологическите измерения на публичното пенсионно осигуряване и социално-икономическите характеристики на контрибутивните пенсии при старост обогатяват научното познание и с успех могат да бъдат използвани като отправен пункт при аргументирането на рационални решения за организационно усъвършенстване на публичната пенсионноосигурителна система в България.

Изследването и систематизирането на организационните аспекти на публичното пенсионно осигуряване в България могат да бъдат използвани при оценка на съответствието на естествения икономически фундамент на контрибутивните пенсии при старост с налаганите нарастващи изисквания за тяхната социална адекватност.

Оценката на състоянието и формулираните предложения за организационно развитие и усъвършенстване на механизма на формиране и социално адаптиране размерите на пенсийте за осигурителен стаж и възраст могат да бъдат използвани при аргументиране на работещи решения за постигане на рационален баланс между желаната социална адекватност и базираната на осигурителния принос необходима диференциация на осигурителните плащания в България.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд се състои от: заглавна страница; съдържание – 3 страници; увод – 5 страници; основен текст (три глави) – 196 страници; заключение – 3 страници; декларация за оригиналност и достоверност; списък на цитираните източници – 10 страници (154 източника). Оформени са 22 таблици и 19 фигури. Изследването е в общ обем 210 страници и има следната структура:

Увод

Глава първа. Икономически и социални аспекти на пенсийте за трудова дейност при старост

1. Съдържателни характеристики, икономически механизъм и социални ефекти от функционирането на публичното пенсионно осигуряване

1.1. Съдържателни характеристики на социалното осигуряване

1.2. Публичното пенсионно осигуряване като форма на социалноосигурителна защита

1.3. Икономически механизъм и социални ефекти от публичното пенсионно осигуряване

2. Теоретико-методологически аспекти на публичните пенсии за трудова дейност при старост

2.1. Съдържателни характеристики, систематизация и обща организационна рамка на осигурителните плащания

2.2. Обща характеристика и систематизация на пенсийте

2.3. Специфични особености и организационна рамка на контрибутивните пенсии при старост

2.3.1. Осигурителнотехнически аспекти на риска старост

2.3.2. Особености, размер и равнище на контрибутивните пенсии при старост

- 2.3.3. Принципи за организация на контрибутивните пенсии при старост*
- 2.3.4. Икономическа детерминираност и социално адаптиране на контрибутивните пенсии при старост*
3. Подходи и практика при определяне размерите на осигурителните плащания при старост
- 3.1. Особености на закрилата при старост в страните от ЕС – 28*
- 3.2. Механизъм на формиране размерите на осигурителните плащания при старост в избрани страни от ЕС – 28*
- 3.2.1. Механизъм на формиране размерите на пенсиите при старост в Германия*
- 3.2.2. Механизъм на формиране размерите на пенсиите при старост във Франция*
- 3.2.3. Механизъм на формиране размерите на пенсиите при старост в Италия*
- Изводи към Първа глава
- Глава втора.** Организационно-икономически характеристики на пенсионното осигуряване и пенсиите за трудова дейност при старост в България
1. Развитие на пенсионното осигуряване и пенсиите за трудова дейност при старост в България
- 1.1. Особености на развитието на осигуряването при старост през периода 1888 – 1949 г.*
- 1.2. Особености на развитието на осигуряването при старост през периода 1950 – 1989 г.*
- 1.3. Особености на развитието на осигуряването при старост през периода 1990 – 1999 г.*
- 1.4. място и роля на публичното пенсионно осигуряване при старост в рамките на многоколонния осигурителен модел*
2. Организационна рамка на пенсиите за осигурителен стаж и възраст

- 2.1. Организационна рамка на придобиването право на пенсия за осигурителен стаж и възраст
 - 2.2. Организационна рамка на определяне размера на пенсията за осигурителен стаж и възраст
 - 2.3. Организационна рамка на социалното адаптиране размера на пенсийите за осигурителен стаж и възраст

 - 2.3.1. Организационна рамка на минималния и максималния размер на пенсийите за осигурителен стаж и възраст
 - 2.3.2. Организационна рамка на текущото осъвременяване и преизчисляване размерите на пенсийите за осигурителен стаж и възраст
 - 2.3.3. Организационна рамка на изменението на размерите на пенсийите за осигурителен стаж и възраст
 3. Организационен капацитет за икономическо регулиране на публичното пенсионно осигуряване и размерите на пенсийите за осигурителен стаж и възраст в България

 - 3.1. Методологически аспекти и организационна рамка на осигурителния стаж като фактор на персоналния осигурителен принос в публичното пенсионно осигуряване в България
 - 3.2. Методологически аспекти и организационна рамка на осигурителния доход като фактор на персоналния осигурителен принос в публичното пенсионно осигуряване в България
 - 3.3. Методологически аспекти и организационна рамка на осигурителните вноски като фактор на персоналния осигурителен принос в публичното пенсионно осигуряване в България
- Изводи към Втора глава
- Глава трета.** Състояние, проблеми и перспективи за развитие на пенсийите за осигурителен стаж и възраст в България

1. Състояние на пенсийте за осигурителен стаж и възраст през периода 2000 – 2022 г.

1.1. Количествохарактеристика на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България през периода 2000 – 2020 г.

1.2. Социални измерения на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България през периода 2000 – 2020 г.

1.3. Финансово-организационни аспекти на пенсийте за осигурителен стаж и възраст през периода 2000 – 2020 г.

1.4. Икономико-организационни детерминанти и размери на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България през периода 2015 – 2020 г.

1.5. Състояние и анонси за развитие на пенсийте за осигурителен стаж и възраст през 2021 и 2022 г.

2. Необходимост и насоки на развитие и усъвършенстване организационната рамка на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България

2.1. Необходимост от развитие на организационната рамка на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България

2.2. Насоки за развитие на организационната рамка на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България

3. Разчет и оценка на ефекта от формулираните предложения

3.1. Осигурителнотехнически разчет на параметрите на формулираните предложения

3.2. Социално-икономическа оценка на параметрите на формулираните предложения

Изводи към Трета глава

Заключение

Декларация за оригиналност и достоверност

Цитирани източници

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА СЪДЪРЖАНИЕТО И РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

Увод

Уводната част на дисертационния труд съдържа обосновка на актуалността и значимостта на темата. В нея са дефинирани обектът и предметът на изследването и е формулирана изследователската теза. Поставени са основната цел и конкретните изследователски задачи. Представени са обхватът и методологията на изследването.

Глава първа. Икономически и социални аспекти на пенсийте за трудова дейност при старост

Първа глава на дисертационното изследване е в общ обем 69 страници и се състои от три параграфа. Изложението в нея представлява авторов опит за интерпретация на теоретико-методологическите измерения на публичното пенсионно осигуряване и социално-икономическите характеристики на контрибутивните пенсии при старост.

Първият параграф е със заглавие „Съдържателни характеристики, икономически механизъм и социални ефекти от функционирането на публичното пенсионно осигуряване“. Той е структуриран в три подпараграфа, в общ обем 15 страници. Разработен е в изпълнение на първата поставена конкретна изследователска задача.

Първият подпараграф е със заглавие „Съдържателни характеристики на социалното осигуряване“. В него, в обобщение на вижданията на различни изследователи, е възприето разбиране за социалното осигуряване, обвързващо обективния характер на осигурителните отношения с конкретните социално-икономически условия,

национална идентичност и специфична организационна рамка на тяхното проявление.

Вторият подпараграф е със заглавие „Публичното пенсионно осигуряване като форма на социалноосигурителна защита“. В хода на изложението, въз основа на очертаните негови отличителни характеристики, публичното пенсионно осигуряване, като организационна форма на пенсионноосигурителната защита, се отъждествява с държавното пенсионно осигуряване, организирано и провеждано като част от Държавното обществено осигуряване.

Третият подпараграф е със заглавие „Икономически механизъм и социални ефекти от публичното пенсионно осигуряване“. В него основните организационно-икономически параметри на функционирането на публичното пенсионно осигуряване са обвързани с фундаменталните принципи на социалното осигуряване, едновременно с това възприемани и представени като своеобразна основа за постигане на желаните социални ефекти – гарантиране на заместващ доход при настъпване на трайна неработоспособност или смърт.

Вторият параграф на глава първа е със заглавие „Теоретико-методологически аспекти на публичните пенсии за трудова дейност при старост“. Той е в общ обем 37 страници и е разработен в три подпараграфа, в изпълнение на втората поставена конкретна изследователска задача.

Първият подпараграф е със заглавие „Съдържателни характеристики, систематизация и обща организационна рамка на осигурителните плащания“. В него, в обобщение на обстоен анализ на популярни теоретико-методологически постановки, осигурителните плащания са представени като проекция на икономическата същност и социалните измерения на осигурителната защита, систематизирани съз основа на различни класификационни признания, изведени от схемата на функциониране на социалното осигуряване, и са обвързани с изпълнението

на определени изисквания за отпускане в размер, поставен в специфична функционална зависимост от получаваните доходи от труд.

Вторият подпараграф е със заглавие „Обща характеристика и систематизация на пенсиите“. В хода на изложението пенсиите са представени като плащане с безспорно социален характер, с което се гарантират доходи в определени ситуации на определени категории лица, но и като плащане, отличаващо се със специфични икономико-организационни характеристики, най-вече във връзка с придобиване на правото, с определяне на размера и с начина на финансиране. От такива позиции е прокарано разграничение между пенсиите, отпускани на база направени вноски, и пенсиите, отпускани без връзка с труда и без предварително участие в осигуряването.

Третият подпараграф е със заглавие „Специфични особености и организационна рамка на контрибутивните пенсии при старост“. Той е разработен в четири обособени части, в които последователно са изследвани и представени осигурителнотехническите аспекти на риска старост, особеностите, размера, равнището на контрибутивните пенсии при старост, принципите за тяхната организация и виждания относно възможностите за постигане и поддържане на желаната социална адекватност в рамките на икономическия механизъм на функциониране на пенсионното осигуряване.

Третият параграф на първа глава е със заглавие „Подходи и практика при определяне размерите на осигурителните плащания при старост“. Той включва четири подпараграфа и е разработен в общ обем 12 страници, в изпълнение на третата поставена конкретна изследователска задача. Изложението в него представлява част от разработка на автора, представена, във връзка с апробиране на резултатите от изследователската работа, на Тринадесета докторантска научна сесия, впоследствие публикувана в Годишен алманах „Научни изследвания на докторанти“ – брой XIII – 2020 г., Книга 16 – Студии и статии (раздел „Студии“). В него последователно са

представени организационно-икономическите особености на закрилата при старост в страните от Европейския съюз и механизма на формиране размерите на осигурителните плащания при старост в Германия, Франция и Италия.

В обобщение на изложението в Първа глава са направени следните **изводи:**

- Появата на социалното осигуряване е естествен резултат от обществено-икономическото развитие и утвърждаване ролята на труда като основен източник на ресурс за лично потребление. Неговото функциониране се основава на предварителното събиране на вноски, с което се гарантира безусловното (без преценка на нуждата) право на насрещно плащане при настъпване на предварително очаквани неблагоприятни последици вследствие проявленето на предварително очаквани и определени събития (рискове). Възприемано като икономически механизъм за гарантиране на заместващи доходи в случаи на неработоспособност, социалното осигуряване се превръща в основен елемент на изгражданите системи за социална защита с решаващо значение за постигане на желаните измерения на социална сигурност във всяко общество.

- Пенсионното осигуряване е основен дял на социалното осигуряване, обособен във връзка с гарантирането, на осигурителен принцип, на средства за съществуване през продължителните периоди на понасяне на неблагоприятните икономически последици при настъпването на рисковете старост, инвалидност и смърт. Неговото функциониране се основава на специфични статистически основи, осигурителнотехнически инструментариум и финансова организация. Организирано и провеждано от държавата, то се отличава с общодостъпност и придобива публичен характер. Основните проблеми на функционирането на пенсионното осигуряване, свързани с текущото финансиране на разходите, се дължат, преди всичко, на недостатъчното познаване на неговата

осигурителнотехническа същност и на опитите отпускането и изплащането на пенсии да се извършва без необходимото обвързване с параметрите на предшестващ осигурителен принос.

- Социалната функция, свързана с предоставяне, ако не изцяло, то на преобладаващата част от средствата за съществуване през нетрудоспособния живот, е водеща за пенсионното осигуряване, но икономическият механизъм на неговото функциониране, базиран не само на солидарност и взаимопомощ, но и на еквивалентност, изисква вноските, плащани от или за осигурените лица през техния активен трудов живот да покрият пенсията, изплащана на същите тези лица или на техните правоимащи наследници.

- Пенсията, като общ материален израз на защитата, предоставяна от пенсионното осигуряване, е периодично повтарящо се плащане, отпускано при изпълнение на предварително определени условия и предпоставки при настъпване на покрит рисък и обективно установена трайна невъзможност за получаване на средства за съществуване от упражнявана трудова дейност. Нейният социален характер се свързва с гарантирането на определено ниво на удовлетворяване на определен кръг потребности. Осигурителният характер на пенсията се свързва с проявленето ѝ като плащане с компенсационен (обезщетителен) характер, отпускано въз основа на предварително и достатъчно (във времеви и финансов аспект) участие с вноски и заместващо загубен или намален, поради неработоспособност или смърт, доход с източник упражнявана трудова дейност.

- Контрибутивните пенсии при старост, като част от пенсии за трудова дейност, формирани на изхода на системата на пенсионното осигуряване, следва да бъдат отпускати в размер, определян по функционална зависимост, обвързваща по специфичен начин както доходите от упражнявана трудова дейност и участието в осигуряването (време и маса на осигурителните вноски, като измерители на осигурителния

принос на лицата), така и структурата и динамиката на потребностите на пенсионерите. Те трябва да компенсират част от загубения трудов доход и едновременно с това да бъдат в размер, позволяващ удовлетворяване на потребностите на лицата на равнище, чувствително надвишаващо екзистенц-минимума, но при отчитане както на икономическите възможности и целите на провежданата социална политика, така и на размерите на получаваните възнаграждения и персоналния осигурителен принос. Препоръчителната относителна норма на компенсиране на трудовите доходи при пенсиониране, често посочвана в специализираната литература, е 75%.

- Размерите на контрибутивните пенсии при старост могат да бъдат формирани от един или два компонента. В първия случай размерът е съобразен с доходите от труд и продължителността на участие на лицето в осигуряването, т.е. с размера на направените вноски. Във втория случай размерът на пенсията се състои от т. нар. основа, обикновено свързана с изпълнение на минимално изискуемите условия и предпоставки за нейното отпускане, и добавка, определяна най-често съобразно общата продължителност на участие на лицето в осигуряването. Често срещана практика е размерът (най-често чрез основата) да бъде съобразен с величина, възприемана като обективен измерител на стандарта на живот.

- Организационната рамка на контрибутивните пенсии при старост следва да бъде комплексно отражение на общоприетите принципи за организация на пенсийте за трудова дейност – социална справедливост, социално равенство, социална адекватност и съобразяване с нуждата и потребностите на пенсионерите, но при съблудаване изискванията за разпределение според осигурителния принос, диференциация, адаптивност, гъвкавост, ефективност, икономическа заинтересованост и простота, яснота, обективност и практичност на прилагания механизъм за определяне на техния размер.

- Желаните социални измерения и адекватност на социалните плащания при старост (част от които са и контрибутивните пенсии при старост) не трябва да се превръщат в самоцел и вменявана отговорност единствено и само на пенсионното осигуряване, постигани чрез прекомерно преразпределение в рамките на съвкупността на пенсионерите и без да бъдат гарантирани с необходимия еквивалентен персонален осигурителен принос или достатъчен финансов ресурс. Параметрите на участие на лицата в осигуряването се проявяват като икономически регулятор на желаната социална адекватност на отпусканите пенсии, а икономическият механизъм на пенсионноосигурителната защита, най-вече чрез осигурителния доход, осигурителните вноски и осигурителния стаж, позволява търсенето на възможности за постигане на необходимия баланс между изискуем осигурителен принос и желан размер на осигурителното плащане.

- Покриването на неблагоприятните последици от настъпването на старостта е основно предизвикателство пред социалнозащитните системи на всяко общество, а организационната рамка на предоставяната защита, макар и подчинена на общи принципни постановки и методологическа основа, се отличава със специфични особености и национална идентичност. Изучаването на чуждия опит в областта на публичните пенсии за трудова дейност при старост с успех може да бъде използвано при избора на рационални решения за развитие и усъвършенстване на организационната рамка на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България, обвързвачи желаното повишаване на техните размер и равнище с необходимия персонален осигурителен принос.

Втора глава на дисертационния труд е в общ обем 69 страници и се състои от три параграфа. Изложението в нея отразява резултатите от работата по проучване на организационните аспекти на публичното пенсионно осигуряване и развитието на пенсийте за трудова дейност при

старост в контекста на особеностите на социално-икономическото развитие на страната.

Първият параграф е със заглавие „Развитие на пенсионното осигуряване и пенсийте за трудова дейност при старост в България“. Той е в общ обем 18 стр. и е разработен в четири подпараграфа, в изпълнение на четвъртата поставена конкретна изследователска задача. В хода на изложението последователно е проучено организационното развитие и социалната значимост на пенсийте за трудова дейност при старост в България през периодите 1888 – 1949 г., 1950 – 1989 г. и 1990 – 1999 г. и е очертана ролята на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в рамките на многоколонния осигурителен модел.

Вторият параграф е със заглавие „Организационна рамка на пенсийте за осигурителен стаж и възраст“. Разработен е в три подпараграфа в общ обем 36 страници, в изпълнение на петата поставена конкретна изследователска задача.

Първият подпараграф е със заглавие „Организационна рамка на придобиването право на пенсия за осигурителен стаж и възраст“. В него са проучени и систематизирани промените в осигурителното законодателство през периода 2000 – 2022 г., с които се регламентират изискуемите условия за отпускане пенсия за осигурителен стаж и възраст за различните категории осигурени лица.

Вторият подпараграф е със заглавие „Организационна рамка на определяне размера на пенсията за осигурителен стаж и възраст“. В него са проучени и систематизирани промените в осигурителното законодателство през периода 2000 – 2022 г., с които се регламентира механизъмът на определяне размерите на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България.

Третият подпараграф е със заглавие „Организационна рамка на социалното адаптиране размера на пенсийте за осигурителен стаж и

възраст“ и е разработен в три обособени части. В него последователно са проучени и систематизирани промените в осигурителното законодателство през периода 2000 – 2022 г., с които се регламентира механизъмът на социално адаптиране размерите на отпусканите пенсии за осигурителен стаж и възраст чрез тяхното приравняване към установяваните минимален и максимален размер, чрез тяхното текущо осъвременяване и преизчисляване и чрез изменението на техния размер.

Третият параграф е със заглавие „Организационен капацитет за икономическо регулиране на публичното пенсионно осигуряване и размерите на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България“ и е разработен в три подпараграфа в общ обем 11 страници, в изпълнение на поставената шеста конкретна изследователска задача. В хода на изложението последователно са изследвани методологическите аспекти и организационните постановки, легитимиращи осигурителния стаж, осигурителния доход и осигурителните вноски като фактори на персоналния осигурителен принос в публичното пенсионно осигуряване в България. Част от изложението в този параграф представлява фрагменти от разработки на автора (доклад и статия), представени, във връзка с апробиране на резултатите от изследователската работа, пред научната общност, и публикувани, съответно, в издадения Сборник с доклади от проведената през 2021 г. Международна научно-практическа конференция, посветена на 85-годишнината на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов, и в Електронно списание „Диалог“.

В обобщение на изложението във **Втора глава** са направени следните **изводи**:

- Развитието на пенсионното осигуряване и пенсийте за трудова дейност при старост в България следва етапите на изграждане и развитие на осигурителната система като цяло – от 1888 до 1949 г., от 1950 до 1989 г., от 1990 до 1999 г. и от началото на 2000 г.

- Периодът от 1888 г. до 1949 – 1950 г. е период на постепенно изграждане и окрупняване на пенсионните осигуровки на различните категории заети лица, отличаващ се с типичното за първите 70-80 години от тяхното съществуване нарастване на броя на отпусканите и изплащани пенсии, което, в съчетание с недостатъчния размер на събираната осигурителна вноска и лесноизпълнимите условия за придобиване право на плащане обуславя, в дългосрочен аспект, задълбочаващи се хронични финансови проблеми. Реалният размер на плащанията варира в зависимост от социално-икономическите условия и възможности за икономическа активност в страната от внушителните 234,84% спрямо условияния месечен бюджет на типично четиричленно семейство, преизчислен за един човек, при пенсийте за изслужено време през 1895 г. до едва 6,33% спрямо същия показател при земеделските пенсии през 1949 г.

- Периодът от 1950 до 1989 г. е период на развитие и унифициране на осигурителното законодателство по отношение на осигуряването и пенсионирането на различните категории осигурени лица в пълния обхват на работоспособното население в условията на съществуващата политическа система и централно управлявана икономика. Средният размер на изплащаните пенсии в страната в края на периода варира от 48,34% спрямо средната месечна работна заплата при пенсийте за изслужено време и старост до 25,88% спрямо същия показател при пенсийте за старост на частните земеделски стопани, при нарастващ размер на събираната осигурителна вноска от 12,5% през 1960 г. до 30%, считано от 1981 г.

- Отправен пункт на развитието на пенсионното осигуряване при старост в условията на политически и икономически трансформации в българското общество през периода 1990 – 1999 г. са неговите отличителни характеристики – наличие на разточителни, щедри и отклоняващи се от принципа на еквивалентността разпоредби, които, в съчетание с трайното поддържане на ниски възрасти за пенсиониране, обуславят трайни и

задълбочаващи се финансови дисбаланси. Това е период, през който пенсионноосигурителната система постепенно се адаптира към променените обществено-икономически реалности, като основа за последващо разгръщане потенциала на модерния многоколонен осигурителен модел. Към края на периода средният размер на пенсията за изслужено време и старост представлява 34,72% спрямо средната месечна работна заплата, при равнища спрямо същия показател, съответно, 44,60% през 1991 г. и 29,29% през 1997 г.

- С приемането в края на 1999 г. на Кодекса за задължително обществено осигуряване на практика се извършва радикалната реформа в публичното пенсионно осигуряване. То се проявява като фундаментален първи стълб на новата многоколонна пенсионноосигурителна система, основано е на солидарността и е организирано на разходопокривен принцип по логиката на схемите с дефинирани плащания. Ролята му се свързва с гарантиране равнище на компенсиране на доходите при пенсиониране от порядъка на 40%, с възможност за надграждане чрез участие в допълнителното задължително и допълнителното доброволно пенсионно осигуряване, организирани на капиталов принцип по логиката на схемите с дефинирани вноски и с персонализация на формираните натрупвания.

- Развитието на организационната рамка на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в рамките на многоколонния осигурителен модел е свързано с множество промени, част от които противоречиви и с изключително кратко действие, но, като цяло, последователни в насочеността си към завишиване както на изискванията за придобиване право на плащане, така и на техните размери и равнища, в т.ч. и по административен път, чрез механизмите на минималния и максималния размер, осъвременяването и преизчисляването. Налице е неизползван капацитет за естествено икономическо въздействие и регулиране чрез параметрите на участие в осигуряването (осигурителен стаж, осигурителен доход, осигурителни

вноски), които, вместо към гарантиране на адекватен, спрямо размерите и равнищата на отпусканите пенсии за осигурителен стаж и възраст, осигурителен принос, са насочени, преди всичко, към осигуряване на ресурс за тяхното текущо финансиране.

Трета глава на дисертационния труд е в общ обем 48 страници и се състои от три параграфа. Изложението в нея отразява резултатите от работата по оценка на състоянието и очертаване на възможностите за организационно развитие и усъвършенстване на механизма на формиране и социално адаптиране размерите на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България.

Първият параграф е със заглавие „Състояние на пенсийте за осигурителен стаж през периода 2000 – 2022 г.“ и е разработен в пет подпараграфа в общ обем 22 страници в изпълнение на седмата поставена конкретна изследователска задача.

Първият подпараграф е със заглавие „Количествена характеристика на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България през периода 2000 – 2020 г.“ В него е систематизирана и анализирана статистическа информация, показателна за измененията в броя на пенсийте, в броя на пенсионерите, в числеността на населението, в числеността на осигурените лица, в броя на пенсионерите с пенсия за осигурителен стаж и възраст в работоспособна възраст, в броя на новоотпусканите и в броя на прекратените пенсии за осигурителен стаж и възраст.

Вторият подпараграф е със заглавие „Социални измерения на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България през периода 2000 – 2020 г.“ В него е систематизирана и анализирана статистическа информация, описваща измененията в средния размер на плащанията на един пенсионер, в средния размер на плащанията на един пенсионер с пенсия за осигурителен стаж и възраст, в размера на определяната за страната линия на бедност, в средния месечен размер на работната заплата,

в размера на минималната работна заплата, в размерите на определяните минимален и максимален размер на осигурителния доход, в средномесечния размер на осигурителния доход, в размера на определяния гарантиран минимален доход, в размера на социалната пенсия за старост, в минималния размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст, в максималния размер на получаваните една или повече пенсии, в размера на годишния паричен доход на едно лице, в средната възраст на пенсионерите с новоотпуснати лични пенсии за осигурителен стаж и възраст и в средната продължителност на получаване на този вид пенсия. Социалната значимост на пенсията за осигурителен стаж и възраст, свързана с ролята ѝ на източник на средства за съществуване, е характеризирана чрез съпоставянето на нейния среден размер спрямо съответните размери на плащания със социален характер и предназначение.

Третият подпараграф е със заглавие „Финансово-организационни аспекти на пенсийте за осигурителен стаж и възраст през периода 2000 – 2020 г.“ В него е систематизирана и анализирана статистическа информация, описваща измененията в обема на разходите за пенсии, в обема на приходите от осигурителни вноски и в произведения брутен вътрешен продукт. Изследвана е динамиката на дела на разходите за пенсии за осигурителен стаж и възраст в общите разходи за пенсии, в разходите за пенсии за трудова дейност, в произведения Брутен вътрешен продукт и на степента на покритие с осигурителни вноски за фондовете „Пенсии“ и „Пенсии за лицата по чл. 69“ на общите разходи за пенсии за осигурителен стаж и възраст, при условно елиминиране разхода за пенсии за трудова дейност при инвалидност.

Четвъртият подпараграф е със заглавие „Икономико-организационни детерминанти и размери на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България през периода 2015 – 2020 г.“ В него е систематизирана и анализирана статистическа информация, представителна за изменението

на средния основен месечен размер на новоотпусканите и на изплащаните пенсии за осигурителен стаж и възраст и на параметрите, от които този размер зависи – среден осигурителен стаж и среден индивидуален коефициент. Изследвана е динамиката на темпа на изменение на средния размер на новоотпусканите и на изплащаните пенсии и на дела на броя на личните пенсии за осигурителен стаж и възраст, определени в размер до минималния, спрямо общия брой на изплащаните лични пенсии за осигурителен стаж и възраст.

Петият подпараграф е със заглавие „Състояние и анонси за развитие на пенсийте за осигурителен стаж и възраст през 2021 и 2022 г.“ В него е систематизирана и анализирана информация, представителна за ефектите от промените в областта на пенсионното законодателство през 2021 г. и заложените параметри на развитие на пенсионното осигуряване през 2021 и 2022 г.

Вторият параграф е със заглавие „Необходимост и насоки на развитие и усъвършенстване организационната рамка на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България“. Той е разработен в два подпараграфа, в общ обем 8 страници, в изпълнение на осмата поставена конкретна изследователска задача.

Първият подпараграф е със заглавие „Необходимост от развитие на организационната рамка на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България“. В него са посочени причините, провокирали формулирането на предложения за промени в областта на организацията на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България:

- Установеният подход на калкулиране равнището на пенсията за осигурителен стаж и възраст спрямо дохода, използван при нейното изчисляване, въз основа на продължителността на осигурителния стаж, но с относителни тегла на всяка година, определяни по-скоро като балансиращ финансовите параметри на пенсионното осигуряване и възможностите на

системата на публичните финанси към определен момент (или период) елемент, но очевидно без надлежна осигурителнотехническа обосновка, устойчивост и последователност.

- Извеждането на желаната социална адекватност на пенсийте за осигурителен стаж и възраст като приоритет за постигане на всяка цена, чрез административно въздействие на изхода на системата (нарастване на установяваните минимални размери на този вид пенсия), при което се губи връзката с реалното персонално участие и финансов принос на лицата в осигуряването.

- Административното определяне, без логическа и осигурителнотехническа обвързаност, на стойностите на параметрите на участие на лицата в осигуряването (минимален и максимален размер на осигурителния доход) и на социалните параметри на отпусканите плащания (минимален размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст и максимален размер на получаваните пенсии).

- Сложността на установената функционална зависимост между размера на доходите от трудова дейност и размера на пенсията за осигурителен стаж и възраст, опосредствана чрез Индивидуалния коефициент на лицето.

- Нарастващото участие на бюджета на държавата при текущото финансиране на разходите за пенсии за осигурителен стаж и възраст. Това, безспорно, е необходимо, но начинът, по който се осъществява, постепенно води до обезличаване на пенсионното осигуряване и до неговото трансформиране във форма на обезпечаване, при което осигурителните вноски губят своите специфични характеристики и осигурителнотехническа идентичност и все повече се доближават до данъците.

Вторият подпараграф е със заглавие „Насоки за развитие на организационната рамка на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България“. В него са представени предлаганите промени в

организационната рамка на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България:

- Преминаване към двукомпонентен модел на формиране размера на пенсията за осигурителен стаж и възраст. Първият компонент, условно представен като базов, е ориентиран към необходимото гарантиране на желаните социални измерения на пенсията за осигурителен стаж и възраст, въплътени в представите за ролята на минималния размер на това плащане, но постиган по естествен път и като резултат от наложените необходими параметри (осигурителен стаж, осигурителен доход и размер на осигурителната вноска) на осигуряване на лицата. Вторият компонент, представен като надграждащ, е ориентиран към прокарване на необходимата диференциация на размера на пенсията за осигурителен стаж и възраст съобразно персоналния осигурителен принос¹.

- Обвързване на предлагания базов компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст с осигуряване върху средномесечния размер на осигурителния доход през предходната година, и обвързване на предлагания надграждащ компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст с осигуряване върху реалния текущ персонален осигурителен доход на лицата.

- Определяне и текущо поддържане на предлаганите базов и надграждащ компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст като относително равнище спрямо съответната базова величина (абсолютен размер на 1 лв. осигурителен доход, възприет като базова величина), вместо досегашната практика на определяне на пенсията в номинален размер, изчисляван (и преизчисляван) по съответната формула.

¹ Двукомпонентен модел на формиране размера на пенсийте, но в различна конфигурация, е предложен и от Ал. Тодоров през 2013 г. (Тодоров, н.д.). Обособяването на базов елемент и възможностите за обвързване размерите на осигурителните плащания с персоналния осигурителен принос, измерен чрез времето и масата на осигурителните вноски, са интерпретирани, но в различен аспект, и в изследвания, продукт на Свищовската научна школа по застраховане и осигуряване (Йорданов Й. , 2017); (Маринов, 2017).

- Основа за определяне на базовия компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст да бъде средномесечният осигурителен доход за страната през годината, предхождаща пенсионирането на лицата. Основа за определяне надграждащия компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст да бъде, както и към момента, средномесечният осигурителен доход за страната за 12-месечния период, предшестващ пенсионирането на лицата, обявяван от Националния осигурителен институт.

- Финансирането на базовия компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст да бъде условно обособено и за сметка на осигурителни вноски, заплащани поравно от осигурителя (респ. самоосигуряващото се лице) и държавата. Финансирането на надграждащия компонент на пенсията да бъде условно обособено и за сметка единствено на лични осигурителни вноски.

- Относителният размер на осигурителните вноски за финансиране на базовия компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст да бъде определян съобразно минимално изискуемата продължителност на участие на лицата в осигуряването и желаното равнище на плащането спрямо вече предложения като базова величина средномесечен осигурителен доход за страната за предходната година. Относителният размер на личната осигурителна вноска да бъде поне равен на относителния размер на осигурителната вноска, поемана от осигурителя (респ. самоосигуряващото се лице) и държавата, но върху реално получавания от лицето месечен осигурителен доход – ограничен, например, до 3-кратния размер на средномесечния осигурителен доход за предходната година.

- Равнището на базовия компонент да е еднакво за всички лица, формирано в резултат от осигуряване с вноски върху еднакъв доход – съответният размер на средномесечния осигурителен доход през предходната година.

- Равнището на надграждащия компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст да се определя съобразно действителния персонален осигурителен принос, на базата на действителен осигурителен стаж, без превръщане, при отчитане момента на пенсиониране и средната очаквана продължителност на получаване на пенсията (средната очаквана продължителност на предстоящия живот по Таблици за смъртност, оповестени от Националния статистически институт). Всяка единица осигурителен стаж (час, ден, месец, година) да бъде „оценявана“ с произведението между относителния размер на направената (за осигурените лица – направена или дължима) осигурителна вноска и съотношението между личния осигурителен доход и средния осигурителен доход за страната за периода, за който се отнася.

- Регулярно актуализиране (осъвременяване или преизчисляване) на размера на отпуснатите пенсии. Осъвременяването или преизчисляването да се извършват ежегодно, считано от 1 юли, и да се отнасят за всички пенсии, отпуснати до края на предходната година. Осъвременяването да се извършва за лица, които не участват в осигуряването след отпускане на лична пенсия за осигурителен стаж и възраст, при запазване на вече установените равнища на двата компонента, спрямо, съответно, средномесечния осигурителен доход за предходната година – за базовия компонент на пенсията, и средномесечния осигурителен доход за периода от 1 април на предходната до 31 март на текущата година – за надграждащия компонент на пенсията. Преизчисляването да се извършва по отношение на лица, които имат участие в осигуряването след отпускане на лична пенсия за осигурителен стаж и възраст. В този случай равнището на надграждащия компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст следва да бъде завишено, като приносът на лицата след отпускане на пенсия бъде разпределен върху оставащата част от очаквания период на получаване на пенсията.

- Отпадане на определяните с нормативен акт минимален и максимален размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст.

- Текущото финансиране на плащанията да се извършва приоритетно за сметка на текущите приходи от осигурителни вноски, при гарантиращата роля на бюджета на държавата.

Третият параграф е със заглавие „Разчет и оценка на параметрите на формулираните предложения“. Той е разработен в два подпараграфа в общ обем 15 страници, в изпълнение на деветата поставена конкретна изследователска задача.

Първият подпараграф е със заглавие „Осигурителнотехнически разчет на параметрите на формулираните предложения“. В него са възприети допускания и са извършени пресмятания, въз основа на които са посочени и съответните размери на събираните осигурителни вноски.

Като основа за определяне размера/равнището на предлагания базов компонент е прието равнището на минималния размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст, предвиден за периода 1 юли – 31 декември 2022 г. със Закона за бюджета на Държавното обществено осигуряване за 2022 г. (392,57 лв.) спрямо достигнатия средномесечен размер на осигурителния доход през предходната година (1169,25 лв. за 2021 г., по данни на НОИ (Средномесечен осигурителен доход за страната, обявен от Националния осигурителен институт)) – 33,57%. На тази основа, към момента на отпускане на пенсията за осигурителен стаж и възраст, целевото равнище на базовия компонент спрямо средномесечния осигурителен доход през предходната година е в размер 35%.

При определяне на необходимия размер на събираната осигурителна вноска е използвана следната зависимост:

$$\text{Ос. Ст.} \times \% \text{ Ос. Вн.}_6 = \text{Пр. П.} \times P_6 \quad , \text{ където:}$$

Ос. Ст. – продължителността на изискуемия осигурителен стаж, даващ право на пенсия за осигурителен стаж и възраст;

% Ос. Вн._б – необходим процент на осигурителната вноска за базовия компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст;

Пр. П. – продължителност на получаване на пенсията, съвпадаща с очакваната продължителност на живота след навършване на възрастта, изискуема за придобиване право на пенсия, оповестена от Националния статистически институт;

P_б – равнище на базовия компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст (35%) на 1 лв. базов осигурителен доход.

Търсеният размер на осигурителната вноска е диференциран за различните режими, по които осигурителното законодателство предвижда придобиване право на пенсия за осигурителен стаж и възраст. В масовия случай на пенсиониране по реда на чл. 68, ал. 1 и 2 и чл. 68а от Кодекса за социално осигуряване размерът на осигурителната вноска е 13,8%.

Разчетите за равнището на надграждащия компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст са направени при допускания за очакваната средна продължителност на живота, официално оповестена от Националния статистически институт, продължителност на участие в осигуряването, равна на изискуемия осигурителен стаж, 7% лична осигурителна вноска и различни равнища на личния осигурителен доход спрямо средния осигурителен доход за страната през всеки един от месеците на участие в осигуряването. Използвана е следната зависимост:

$$\sum_{i=1}^n \text{Ос. Ст.} \times \% \text{ Ос. Вн.}_h \times K_d = \text{Пр. П.} \times P_h \quad , \text{ където:}$$

Ос. Ст. – продължителността на изискуемия осигурителен стаж, даващ право на пенсия за осигурителен стаж и възраст;

% Ос. Вн._h – процент на осигурителната вноска за надграждащия компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст;

K_d – Равнище на персоналния осигурителен доход спрямо средния за страната през всеки месец на участие на лицето в осигуряването;

Пр. П. – продължителност на получаване на пенсията, съвпадаща с очакваната продължителност на живота след навършване на възрастта, изискуема за придобиване право на пенсия, оповестена от Националния статистически институт;

P_H – равнище на надграждащия компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст на 1 лв. осигурителен доход.

Изчислените стойности на равнището на надграждащия (персонален) компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст са диференциирани по начина, по който са диференциирани стойностите на размера на необходимата осигурителна вноска, гарантираща базовия компонент на плащането – по режимите, по които законодателството предвижда придобиване право на пенсия за осигурителен стаж и възраст. При равнище на персоналния осигурителен доход спрямо средния за страната между 70% и 300% (K_d приема стойности между 0,7 и 3,0) и съответните продължителност на осигурителния стаж и средна продължителност на живота след възрастта, даваща право на пенсия, равнището на надграждащия компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст, при пенсиониране по реда на чл. 68, ал. 1 и 2 от Кодекса за социално осигуряване, е от 15,12% до 64,81% за мъжете и от 10,62% до 45,52% за жените.

Номиналният размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст, към момента на нейното отпускане, се определя като сума от произведението между заложеното равнище на базовия компонент и средномесечния осигурителен доход за предходната година и произведенietо на изчисленото равнище на надграждащия компонент и средномесечния осигурителен доход за страната за 12-месеченния период, предшестващ пенсионирането на лицата. Формиран по този начин, размерът на пенсията варира съобразно личния осигурителен принос на лицата.

Изчислени са стойности на повишението на надграждащия компонент за 1 година участие в осигуряването след пенсионирането на лицето, които варират в зависимост от оставащия период на получаване на пенсията и равнището на личния осигурителен доход спрямо средния за страната.

Вторият подпараграф е със заглавие „Социално-икономическа оценка на параметрите на формулираните предложения“. В него е направена съпоставка между хипотетичните размери на пенсия за осигурителен стаж и възраст, отпусната през 2020 г. и изчислена по реда на действащата към този момент нормативна уредба (в т.ч. преизчислена съобразно промените в осигурителното законодателство от края на 2021 г.), и на пенсия за осигурителен стаж и възраст, като се имат предвид функционалните зависимости, описани с формулираните предложения. При извършване на пресмятанията са използвани оповестените от Националния осигурителен институт стойности на основните параметри, участващи при определяне размера на пенсията за осигурителен стаж и възраст през 2020 г.

Хипотетичните стойности на размерите на базов компонент, на размер на надграждащ компонент и на общ размер на пенсия за осигурителен стаж и възраст са разчетени при размер на осигурителната вноска от порядъка на 21%:

- 13,8% (разпределени поравно между осигурителя и държавата) от средномесечния осигурителен доход за страната за предходната година – за постигане на еквивалентен осигурителен принос, съобразен с равнището на получавания базов компонент в масовия случай на участие в осигуряването при условията на трета категория труд и придобиване право на пенсия по реда на чл. 68, ал. 1 и 2, и

- 7% лична осигурителна вноска от персоналния осигурителен доход – за постигане на еквивалентен осигурителен принос, определящ равнището на получавания надграждащ компонент.

В обобщение на изложението в **Трета глава** са направени следните **изводи:**

- Развитието и състоянието на пенсийте за осигурителен стаж и възраст през периода 2000 – 2022 г., като цяло, е отражение на установената и нееднократно променяна през периода тяхна организационна рамка. Пенсията за осигурителен стаж и възраст е най-масовото плащане от публичното пенсионно осигуряване, отпускано в най-висок размер. Обобщената статистическа информация свидетелства за постепенно сближаване на размерите на новоотпусканите и изплащаните пенсии за осигурителен стаж и възраст. По-високият размер на новоотпусканите пенсии, при намаляващи средни стойности на средния осигурителен стаж и средния индивидуален коефициент, е резултат от динамиката на осигурителния доход, с който са обвързани съответните пресмятания. Чувствително е нарастването на минималния размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст, особено през 2021 и 2022 г., в резултат от което делът на пенсионерите с пенсия, изчислена в размер под минималния, в края на 2021 г. превишава 51%. На практика това означава, че, при равни други условия, 51% от осигурените лица са облагодетелствани за сметка на осигурителната съвкупност, пенсионерската общност и обществото, което не мотивира активно участие в осигурителния процес с доходи, превишаващи определените минимални равнища.

- Обобщената статистическа информация, показателна за състоянието на пенсийте за осигурителен стаж и възраст през периода 2000 – 2022 г., свидетелства за извеждането, като приоритет на тяхното развитие, на желаната и необходима социална адекватност, постигана, обаче, предимно чрез административното определяне на съответните стойности на минимален размер и засилено дотиращо участие на бюджетен ресурс при финансиране на текущите разходи.

- Недостатъчното използване на възможностите на икономическия механизъм на публичното пенсионно осигуряване, чрез определяне на балансирани параметри на осигуряването на лицата и на отпусканите плащания, да генерира необходимия осигурителен принос за всяко осигурено лице, обуславя постепенното обезличаване на диференциращата връзка между размера на отпусканите пенсии и времето и масата на направените осигурителни вноски. Възможен вариант за преодоляване на това състояние, в дългосрочен аспект, е преминаването към двукомпонентен модел на формиране размера на пенсията за осигурителен стаж и възраст, определяна и поддържана във времето като относително равнище на 1 лв. базов осигурителен доход, обезпечен с реално предварително участие с вноски, в т.ч. и за сметка на бюджетен ресурс.

- Изчисленията, направени във връзка с формулираните предложения при придобиване право на пенсия в масовия случай – по реда на чл. 68, ал. 1 и 2 от Кодекса за социално осигуряване, свидетелстват за постигнато обвързване на желаната социална адекватност, гарантирана с предлагания базов компонент на пенсията за осигурителен стаж и възраст, и диференциацията на общия размер на плащането, постигана чрез предлагания надграждащ компонент на пенсията, с участие на лицата в осигуряването при размер на осигурителната вноска от порядъка на 21%. В същото време, необходимият за покриване на текущите разходи само за пенсии за осигурителен стаж и възраст размер на осигурителната вноска е, съответно, 22,48% през 2020 г. и 23,16% - за първите 9 месеца на 2021 г. Необходимият размер на осигурителната вноска се очаква да нараства предвид вменяванието нарастващи ангажименти на Държавното обществено осигуряване, регламентирани с последните промени в начина на определяне (и последващо осъвременяване) на размерите на това плащане и установяванието, като социален коректив, негови долна и горна граница.

Заключение

В заключение, в обобщен вид, са представени основните изводи и постигнатите изследователски резултати. Констатирано е изпълнението на поставените цел и задачи, с което е аргументирана и тезата на дисертационния труд. Предлаганите организационни промени представляват логичен завършек на изследването. Те са резултат от систематизиране, обобщаване и авторова интерпретация на достатъчен обем информация с теоретико-методологически и емпиричен характер и притежават капацитет за постигане на рационален баланс между желаната социална адекватност и базираната на осигурителния принос необходима диференциация на осигурителните плащания в България, като алтернатива на използваните към момента ограничителни административни въздействия на изхода на пенсионноосигурителната система.

IV. НАСОКИ ЗА БЪДЕЩИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Въпроси и проблеми, останали извън обхвата на дисертационния труд, очертават насоките за бъдеща работа в областта на изследваната проблематика. Като такива могат да бъдат посочени:

- детайлната регламентация и нормативна уредба на формулираните предложения;
- технологичните аспекти на административния процес по реализацията на предложението за преминаване към двукомпонентен модел на размера на пенсията за осигурителен стаж и възраст;
- разработването на варианти с право на персонален избор на участие в осигуряването с желан размер на лична осигурителна вноска.

V. СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ

1. Обобщенията и систематизацията относно съдържателните характеристики на публичното пенсионно осигуряване и социално-икономическата специфика на пенсийте за осигурителен стаж и възраст.

2. Изследването и систематизацията на организационните аспекти на публичното пенсионно осигуряване при старост в контекста на взаимовръзката между икономическия фундамент и социалните измерения на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България.

3. Оценката на развитието и състоянието на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България през периода 2000 – 2022 г., като основа за аргументирано идентифициране на проблеми в механизма на определяне и актуализиране на техните размери.

4. Формулираните предложения за развитие и усъвършенстване на организационната рамка на пенсийте за осигурителен стаж и възраст чрез преминаване към двукомпонентен модел на формиране на техния размер, определян и поддържан във времето като относително равнище на 1 лв. базов осигурителен доход, аргументирани с осигурителнотехнически расчет и социално-икономическа оценка на очаквания ефект, с капацитет за постигане на рационален баланс между желаната социална адекватност и базираната на осигурителния принос необходима диференциация на осигурителните плащания в България, като алтернатива на използваните към момента ограничителни административни въздействия на изхода на пенсионноосигурителната система.

VI. СПИСЪК С ПУБЛИКАЦИИТЕ НА ДОКТОРАНТА ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

A. Студии, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове

1. Ангелова, Ж. Подходи и практика при определяне размерите на осигурителните плащания при старост. // Годишен алманах „Научни изследвания на докторанти“. Том XIII, книга 16. АИ „Ценов“ – Свищов, 2020. с. 145 – 167.
ISSN: 1313-6542
<https://almanahnid.uni-svishtov.bg/title.asp?title=2643>

B. Статии и доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове

1. Ангелова, Ж. Подходи и практика при определяне на осигурителната вноска в публичното социално осигуряване. // Електронно списание „Диалог“, бр. 3, 2021 г.
ISSN: 1311-9206
<https://dialogue.uni-svishtov.bg/title.asp?title=2684#>
2. Ангелова, Ж. Възможности за регулиране на социалното осигуряване чрез границите на осигурителния доход. // Във: Международна научно-практическа конференция „Устойчиво развитие и социално-икономическа кохезия през ХХI век - тенденции и предизвикателства“. Свищов, 8-9 ноември 2021 г., том I. с. 421 – 428.
ISBN 978-954-23-2067-8
<https://dlib.uni-svishtov.bg/bitstream/handle/10610/4505/Tom1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

VII. СПРАВКА ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА МИНИМАЛНИТЕ НАЦИОНАЛНИ ИЗИСКВАНИЯ ВЪВ ВРЪЗКА С ПРОЦЕДУРА ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ОНС „ДОКТОР“

Показател	Точки
Група от показатели А.	
<i>Показател 1. Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“</i>	
Възможности за икономическо регулиране и социално адаптиране размерите на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България	50
<i>Дисертацията е обсъдена и е открита процедура по нейната защита.</i>	
Група от показатели Г.	
<i>Сума от показателите от 4 до 10</i>	
7. Статии и доклади, публикувани в переферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове	
Ангелова, Ж. Подходи и практика при определяне на осигурителната вноска в публичното социално осигуряване. // Електронно списание „Диалог“, бр. 3, 2021 г. ISSN: 1311-9206 https://dialogue.uni-svishtov.bg/title.asp?title=2684# <i>(№1827 в Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране)</i>	10
Ангелова, Ж. Възможности за регулиране на социалното осигуряване чрез границите на осигурителния доход. // Във: Международна научно-практическа конференция „Устойчиво развитие и социално-икономическа кохезия през XXI век - тенденции и предизвикателства“. Свищов, 8-9 ноември 2021 г., том I., с. 421 – 428. ISBN 978-954-23-2067-8 https://dlib.uni-svishtov.bg/bitstream/handle/10610/4505/Tom1.pdf?sequence=1&isAllowed=y <i>(№4400 в Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране)</i>	10
9. Студии, публикувани в переферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове	
Ангелова, Ж. Подходи и практика при определяне размерите на осигурителните плащания при старост. // Годишен алманах „Научни изследвания на докторанти“. Том XIII, книга 16. АИ „Ценов“ – Свищов, 2020. с. 145 – 167. ISSN: 1313-6542 https://almanahnid.uni-svishtov.bg/title.asp?title=2643 <i>(№1156 в Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране)</i>	15
Общ брой набрани точки - сума от показателите от 4 до 10	35
Изискуем брой точки – сума от показателите от 4 до 10	30

VIII. ИНФОРМАЦИЯ ОТНОСНО РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ПРОВЕРКАТА ЗА ОРИГИНАЛНОСТ

Дисертацията е подложена на текстова проверка за оригиналност чрез Системата за антиплагиатство на СА „Д. А. Ценов“. Проверката е извършена с продукта StrikePlagiarism. Стойностите, посочени в Доклада за подобност, са, съответно, 27,95% за КС1, 10,69% за КС2 и 0,81% за КЦ. Катедреният съвет на катедра „Застраховане и социално дело“, на проведеното предварително обсъждане, приема становището на вътрешните рецензенти, че:

- В дисертационния труд са включени части от публикувани и достъпни в Интернет, чрез сайта на СА „Д. А. Ценов“, разработки на автора, подгответи и представени пред научната общност във връзка с апробиране на резултатите от изследователската работа – обстоятелство, коректно посочено на съответните места в изложението: стр. 62 (под линия), стр. 138 (под линия) и стр. 142 (под линия). Общийят обем на включените в дисертационното изследване части от публикувани разработки на автора, е, съответно, 5278 думи и 32046 символа.

- Навсякъде в изложението в дисертационния труд коректно са посочени съответните източници на информация – авторово изследване, нормативен акт, публикация със статистическа информация и т.н.

- Установеното подобие с материали, достъпни в Интернет, се дължи изключително на:

* спецификата на пенсионноосигурителната терминология – работните понятия, използвани в теорията и практиката, в т.ч. въведени с нормативната уредба, съдържат поредица от конкретни думи със строго определена последователност;

* използването на показатели при характеризирането на развитието и оценката на състоянието на пенсийте за осигурителен стаж и възраст с утвърдено наименование, съдържащо поредица от конкретни думи в последователността, използвана в официалните публикации със статистическа информация на НОИ и НСИ;

* официалното оповестяване на подробна информация за дейността на Националния осигурителен институт, в т.ч. приложима нормативна уредба, методически указания, отчети, статистическа информация, анализи и др., широко използвани в достъпни в Интернет коментарни и популярни материали и експертни становища.

IX. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ

Във връзка с провеждането на процедура за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по докторска програма „Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка (застраховане и социално дело)“, декларирам, че:

1. Дисертационният труд на тема „Възможности за икономическо регулиране и социално адаптиране размерите на пенсийте за осигурителен стаж и възраст в България“ е автентичен материал и представлява авторска интерпретация на теоретико-методологически постановки и статистическа информация в областта на изследваната проблематика. Той е разработен при стриктно спазване на изискванията на Закона за авторското право и сродните му права, в т.ч. чрез надлежно цитиране и позоваване на използваните източници на информация.
2. Резултатите и приносите в дисертационния труд са оригинални и не са заимствани от изследвания и публикации, в които авторът няма участия.
3. Представената от автора информация във вид на копия на документи и публикации, лично съставени справки и други съответства на обективната истина.
4. Резултатите, които са получени, описани и/или публикувани от други автори, са надлежно посочени на съответните места в текста и в библиографията.

гр. Свищов

Декларатор

(докторант Жанета Ангелова)

Подписьт е заличен
на основание
чл. 4, ал. 1
от Регламент 679/2016 г.